

Utdrag ur VU plan Ardre kyrka

ARDRE KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2009

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Ardre kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Antikvarie Eva Selin
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av metall	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av sten	Antikvarie Rebecka Svensson
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Rebecka Svensson

Källförteckning

Otryckta källor

Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, ATA, Stockholm

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby

Inventering av inventarierna i Ardre 2004 och 2007, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Ardre kyrko-gård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.

Tryckta källor

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Nilssøn Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland bd IV:5, 1963.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
1000-tal	”Ardre-stenarna” vilka hittades under golven i kyrkan.	SvK
o. 1100	Träkyrka(?).	SvK
1166	Årtal enl. Strelow.	SvK
s. 1100-tal	Kor och långhus (SvK anger 1100-talets fjärde fjärdedel). Långhusets var så litet att två stycken skulle kunna rymmas i det nuvarande, kanske uppfördes kyrkan som en gårdskyrka.	GK, SvK GF
o. 1200	Uppfördes tornet.	GK, SvK
o. 1250	Revs det gamla koret och långhuset, nytt kor och långhus uppfördes (SvK anger 1200-talets andra fjärdedel). Korportal och fönster återanvändes från det gamla koret (mästaren Globus bäst bevarade verk) samt korets hörnkedjor. Ny portal av mästaren Elasticus. Dopfunt (SvK anger ”1200-talets förra hälft”) Triumfkrucifix.	GK, SvK GK, SvK
1266	Årtal enl. Taxuslistan.	SvK
s. 1200-tal	Långhusets S portal flyttades till N sidan. Ny portal i långhuset på S sidan av mästaren Elasticus. Triumf- och tornbågarna breddades(?). Valven slogs.	SvK, GK SvK SvK
1200-tal	Sakramentsskåpets dörrar i Lafrans Botvidarsons stil (1200-atlets tredje fjärdedel).	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
t. 1300-tal	Glasmålningar av vilka den mellersta sviten i korets Ö fönster återstår.	GK, SvK
	Retabel.	GK, SvK
1300-tal	Muralmålningar (SvK anger 1400-1500-tal).	GKM
	Glasmålning från 1300-talets andra fjärdedel.	SvK
o. 1450	Retablets sidofigurer vilka är utförda i något större skala, Misericordieverkstaden.	SvK
	Passionsfris (GKM anger att de är från 1300-talet).	SvK
medeltida	Två kollektståvar (nu i Gotlands fornsal).	SvK
o. 1500	Träskulptur föreställande Madonna.	GK, SvK
1525	Årtal som figurerar i en inskrift på S väggen.	GKM, SvK
t. 1600-tal	Predikstol.	GK, SvK
1664	Göts en kyrkklocka på kyrkogården av Petter Eliasson Dant.	SvK
1600-tal	Ljuskrone.	SvK
	Bänkar.	SvK
1719	”blefwo alla refwor i hwalven botade, och hela kyrkian innan til hwitlimad”.	SvK
1730	Kyrkbänkarna målades.	SvK
1733	Byggdes en ”Betjentbenk” samt ”stax thervid en qvinnobenk”.	SvK
1738	Omgöts kyrkklockan av Gerhard Meyer, Stockholm.	GKR, SvK
1746	Var ”Sånghustaket på Norra Sidorne täckt med bräder”.	SvK
1749	Skriftepall.	SvK
1755	Uppfördes en läktare (N).	SvK
1766	Mässhake.	SvK
1769	Köptes klockor och ringar till kollektståvarna.	SvK
1779	Uppfördes en läktare (S).	SvK
1783	Upptogs ett fönster i S kormuren.	SvK
1785	Renoverades en nummertavla.	SvK
1700-tal	Ljuskrone.	SvK
	Målades retabelt.	SvK
	Altarskrank.	SvK
	Bänkar.	SvK
	Retabelt konserverades på 1600-1700-talet.	GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
1801	Sakristian byggdes, sakramentsskåpet offerades dörrarna flyttades dock till en nisch i sakristians V vägg. Renoverades kyrkan invändigt ”då Klistringens blef afriwfen syntes ännu något qvar af fordna Munk målningen på Muren. Triumfkrucefifixet hängde i triumfbågen.	SvK, GK SvK
	”Kyrkogårds planket” var förfallet och borde lagas.	SvK
1821	Bänkinredningen förnyades delvis och målades.	SvK
1830	Var predikstolen ljusgrön.	SvK
1833	Skadades tornspiran av blixten, den nybyggdes.	SvK
1837	Anmärktes att kyrkans altartavla befann sig i ett uselt skick och en ny borde anskaffas.	SvK
1839	Altaruppsatsen förfärdigades av sjötullvaktmästaren P. Broström och målades av C. M. Erickson.	SvK
1840	Slipades och polerades altarskivan.	SvK
1851	Kyrkklockan omgjuten då den på Påskdagens afton efter ovårdsam kimning rämnat. Gjuten av Johan A. Beckman.	SvK GKR
1855	Nämndes en läktare i V ”mitt emot altaret”.	SvK
1855-56	”Korets ombyggnad till kvinnobänkar”.	SvK
1861	Förstorades ett fönster i långhusets S murverk, tidigare fanns ett ”litet rundbågigt snedsmygigt”.	SvK
1873	Betalades ”Snickar Larsson för en kyrkogårdslucka”.	SvK
1800-tal(?)	Kyrkogårdsmurarna.	SvK
1900	Orgeln byggdes av Åkerman & Lund, Stockholm.	ISO
o. 1900	Ljuskrona.	SvK
1900-02	Omgestaltades interiören helt under ledning av arkitekten Axel Herman Hägg.	GK, SvK
	– Tornspiran nybyggdes, föregående hade i stort sett samma profil.	SvK
	– Kor- och långhustaken belades med handkluven tjärad spån på brädpanel. Korets takvinkel ändrades. Långhusets takstolar nygjordes. Långhuset var tidigare täckt med bräder i tre avsatser och dessförinnan tegel. Koret var tidigare täckt med tegel.	SvK
	– Järnrister utanför diket utanför V kyrkogårdsmuren, tidigare befann sig huvudingången mitt framför långhusets S portal.	SvK
	– Yttermurarnas puts avlägsnades. Medeltida puts finns på tornet, synligt från långhusvinden. Tornet fogstryks med	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
	cement.	
	– Långhusportalen ändrades då vimpergens vinkel gjordes spetsigare och sidorna belades med kalkstensplattor (tidigare vindskivor) västar kapitälbanden nyhöggs (rester av det förvaras i Gotlands fornsal) kolonnetterna nyhöggs. Dörrbladet av furu nygjordes efter noggrann kopia av dörr som förvaras i Gotlands fornsal.	SvK
	– Korportalens och N långhusportalens, tornets V dörrblad byttes.	SvK
	– Ny kolonnett i N ljudgluggen.	SvK
	– Korets och långhusets sekundärt upptagna fönster försågs med omfattningar av huggen kalksten.	SvK
1900-02	– Golven cementbelades under bänkarna bräder, nivån är betydligt högre än det ursprungliga golvet. Golvet bröts upp och grundmurarna till en äldre stenkyrka och möjligen en träkyrka mättes upp. ”Ardre-stenarna” hittades och de har sannolikt tjänstgjort som golv med bildsidorna upp.	SvK
	– Sakristian byggdes om helt, murarna höjdes och för sågs med sockel, pulpettak byggdes om till ett sadeltak. Det enkla kvadratiske fönstret i dess N mur förstörades och försågs med omfattning av kalksten.	SvK
	– Tornbågen omformades och vid dess vederlag placerades nyhuggna kopplade kolonnetter.	SvK
	– Hela kyrkorummet försågs med muralmålningar av C. Wilh. Pettersson, efter kartonger av A. H. Hägg. När kyrkan målades om, hittades äldre målningar, delar av dess behölls i restaurerat skick och delar av dem ritades av och stora delar togs bort.	GK, SvK GKM, SvK
	– Glasmålningarna kompletterades med nya sviter.	GK, SvK
	– Revs de tre läktarna.	SvK
	– Inredning nyanskaffades: nummertavla, ljuskrona, altarskrank, ny altarprydnad. Orgeln ritades av Hägg med franska kororglar som förebild, byggdes av Åkerman & Lund, Stockholm.	GK, SvK
	– Bänkinredning, de gamla bänkarna överlämnades till Hägg och resten verkar ha bränts.	SvK
	– Predikstolen målades, troligen av Johan Gardelin, Hemse efter ritningar av Hägg.	SvK
	– Triumfkrucifixet målades av J. Gardelin, Hemse. Krucifixet monterades åter i bågen, tidigare hängde det på korets N	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
	vägg.	SvK
	– Altartavlan såldes till Petsarve gård där den nu utgör vägg i ett vindsrum.	SvK
	– En kamin placerades i långhusets NÖ hörn.	
1920-30-tal	Muralmålningarna i koret påmålades av C. Wilh. Pettersson.	ATA
1923	Retablet återfördes till kyrkan efter att en tid förvarats i Gotlands fornsal i samband härmed förnyades retablet av C. Wilh. Pettersson. Altarprydnaden från 1902 ställdes in i sakristian.	SvK, Inskr.
1930	Madonna-skulpturen renoverades av Alfred Nilsson på greve von Rosens bekostnad varvid 1800-tales övermålning togs bort.	SvK
1933	Värmeledning med lågtrycksånga installerades, varvid pannrummet placerades utanför kyrkans plan, strax N om långhuset.	SvK GF
	Vedeldad panna och kamflänsradiatorer.	
1950	Gjorde Raä en undersökning av putsen och konstaterade att inga av de gamla muralmålningarna finns kvar under befintligt ytskikt.	SvK
1966	Kransbeslaget av järnplåt kring spirstocken byttes till d:o av kopparplåt.	GF
1973-75	Yttre restaurering då bl.a. taken lades om – spånen ersattes av falar. Avvattningen av taken ordnades. Fasaderna putsades, Kyrkan försågs med åskledare. Två gravstenar påträffades i samband med grävningar på kyrkogården, en utanför korportalen och en utanför korets Ö gavel. Troligen var det även nu kyrkan försågs med elektrisk belysning.	GK GF ATA
1981	Inre restaurering då väggar och valv rengjordes (konservator Marianne Korsman-Ullman), retablet iordningställdes, orgeln flyttades till långhuset och renoverades. Elektrisk klockringning anordnades. Ny värmeanläggning (varmluftsanläggning av dansk typ).	GK, GF GKR GF
	Marianne Korsman-Ullman konserverade eller på annat sätt åtgärdade följande inventarier: altaret, altarskranket, dörrar, retabel, dopfont, sakramentsskåp, lösa bord och stolar i sakristian, predikstol, orgeln, bänkarna, vindfånget till V-ingången, triumfkrucifixet, Madonnaskulpturen.	ATA
1987	Restaureringsförslag för Madonna-skulpturen och för altarprydnaden (från 1902) utarbetat av konservator C. H. Eliason.	GF
1988	Högtalare.	ATA

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	ÅR
1990	Orgeln, byggdes av J. Künkels Orgelverkstad AB, Färjestaden. Fasaden som ritades av Ture Jangvik är en kopia av den gamla orgeln som byggdes 1900 av Åkerman & Lund, Stockholm. Målades av Harald Norrby. Den gamla orgeln är deponerad i Hejdeby kyrka (flera dokument anger att kyrkan i fråga är Hall kyrka!)	ISO GF, ATA
	Ansökte församlingen om att få utvidga kyrkogården.	ATA
1993	Glasmålningarna konserverades av Gustav van Treeck, München.	GF
1994	Restaureringsförslag för retablett utarbetat av C. H. Eliason.	GF
2003	Lotine anordnade bättre förvaring för kyrkas textilier samt ombesörjde att textilierna rengjordes alt. konserverades.	GF

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm (24/10 2007)
GF	Gotlands fornsals arkiv.
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1963
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1500-1800
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1800-1900, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilssøn Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd IV:5, 1963.
t.	Tidigt

